

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

5.1 สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง "ปัจจัยที่สัมพันธ์กับความสำเร็จขององค์กรเพื่อการนึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจในชุมชนแออัด : กรณีศึกษาสหกรณ์เครดิตยูเนียนชุมชนฟ้าใหม่" นี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการเผยแพร่ส่งเสริม และสนับสนุนการจัดตั้งสหกรณ์เครดิตยูเนียนชุมชนฟ้าใหม่ ของสำนักงานส่งเสริมสหกรณ์เครดิตยูเนียนภาคเหนือ ร่วมกับชมรมสหกรณ์เครดิตยูเนียน เชียงใหม่ ลำพูน แม่ฮ่องสอน เพื่อศึกษาความสำเร็จและปัจจัยที่สัมพันธ์กับความสำเร็จของการจัดตั้งและการดำเนินงานของสหกรณ์เครดิตยูเนียนชุมชนฟ้าใหม่ และเพื่อศึกษาผลกระทบที่สหกรณ์มีต่อชาวชุมชนในแง่ต่าง ๆ โดยได้เลือกเอาสหกรณ์เครดิตยูเนียนชุมชนฟ้าใหม่ ในชุมชนฟ้าใหม่ เขตเทศบาลนครเชียงใหม่ เป็นองค์กรหลักในการศึกษาเนื่องจากเห็นว่าสหกรณ์แห่งนี้ได้รับความสำเร็จในการดำเนินงานพอสมควร ได้ถูกเลือกให้เป็นสถานที่ตั้งงานของสถาบันการศึกษา ชุมชน และกลุ่มต่าง ๆ ทั้งจากในจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดอื่นหลายครั้ง

วิธีการศึกษา ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพโดยเข้าไปใช้ชีวิตอยู่ร่วมในชุมชนเป็นเวลานาน 4 เดือน นอกจากนั้นแล้วยังได้เข้ามีส่วนร่วมในการเข้าหาข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ หลายรูปแบบ เช่น การมีสถานภาพเป็นเจ้าของที่พัฒนาชุมชนของเทศบาลนครเชียงใหม่ การร่วมเป็นอาสาสมัครของชมรมสหกรณ์เครดิตยูเนียน เชียงใหม่ ลำพูน แม่ฮ่องสอน การเข้าร่วมเป็นสมาชิกและได้รับเลือกเป็นคณะกรรมการสหกรณ์เครดิตยูเนียนชุมชนฟ้าใหม่ ฯลฯ รวมระยะเวลาที่ใช้ในการเก็บข้อมูลภาคสนามทั้งสิ้น 7 เดือน

ผลการศึกษาพบว่าชุมชนแออัดฟ้าใหม่ประตูก้อมเริ่มก่อตั้งครั้งแรกก่อนปี พ.ศ. 2489 สามารถแบ่งประวัติของชุมชนออกเป็น 4 ระยะ คือ ระยะแรกตั้งชุมชน ระยะเริ่มก่อตัว ระยะการเกิดองค์กรและการจัดระเบียบภายในชุมชน และระยะการปรับปรุงชุมชน จุดเปลี่ยนที่สำคัญภายในชุมชนเกิดขึ้นในช่วงปลายระยะเริ่มก่อตัวเมื่อเกิดเหตุการณ์เทศบาลนครเชียงใหม่ในขณะนั้น มีนโยบายไล่ที่ชาวชุมชนผู้บุกรุกริมคลองแม่ข่าและแนวกำแพงเมืองเก่า ทำให้คนในชุมชนที่เดิม

ต่างคนต่างอยู่เกิดการรวมตัวกันจัดตั้งกลุ่ม/องค์กรต่าง ๆ ขึ้นหลังจากนั้น รวมทั้งจัดตั้งสหกรณ์
เครดิตยูเนียนซึ่งได้รับการเผยแพร่แนวคิด และสนับสนุนการจัดตั้งโดยชมรมสหกรณ์เครดิตยูเนียน
เชียงใหม่ ลำพูน แม่ฮ่องสอน และสำนักงานส่งเสริมสหกรณ์เครดิตยูเนียนภาคเหนือ

เนื่องจากชุมชนแออัดฟ้าใหม่เป็นแหล่งรวมของคนที่แตกต่างกันในด้านต่าง ๆ ทั้งอาชีพ
วัฒนธรรมความเชื่อ ค่านิยมที่ติดตัวมาจากภูมิลำเนาเดิมของแต่ละคน ฯลฯ มาอยู่ร่วมกัน
ประกอบกับสภาพแวดล้อมที่บีบบังคับ ก่อให้เกิดข้อขัดแย้งบางส่วนปลุกบ้านเรือนรูกล้าบนแนวกำแพงเมืองเก่า
ริมคลองแม่ข่าที่ยากลำบากในการเข้าออก ปัจจัยเหล่านี้มีผลทำให้คนในชุมชนมีความเป็นปัจเจกชน
สูง และเนื่องจากคนในชุมชนมีความไม่แน่นอนในเรื่องรายได้ ความมั่นคงในที่อยู่อาศัยพอสมควร
พฤติกรรมที่แสดงออกจึงมุ่งแสวงหาหลักประกันความมั่นคงให้แก่ตนเองและครอบครัวในด้านเศรษฐกิจ
กิจและที่อยู่อาศัย แสดงออกในรูปการเข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มต่าง ๆ ของชุมชนเพื่อให้มีอำนาจ
ต่อรองกับบุคคลภายนอก การเข้าสู่ระบบอุปถัมภ์ในเชิงเศรษฐกิจ การเข้าร่วมในองค์กรทาง
เศรษฐกิจต่าง ๆ ทั้งของชุมชนเองและภายนอกชุมชน ฯลฯ

สำหรับผลการศึกษาวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย พบว่า

1. กระบวนการเผยแพร่ ส่งเสริม และสนับสนุนการจัดตั้งองค์กรเพื่อการพึ่งตนเอง
ด้านเศรษฐกิจขององค์กรภายนอกผู้นำการเปลี่ยนแปลงในครั้งแรกเป็นไปในรูปแบบง่าย ๆ ใช้การ
พูดคุยในที่ประชุมของชุมชนในระยะเวลาสั้น ๆ โดยไม่ได้คาดหวังว่าจะต้องจัดตั้งองค์กร ๆ ใน
ครั้งนั้นให้ได้ต่อเมื่อชุมชนสามารถจัดตั้งองค์กร ๆ ขึ้นมาเองในเวลาต่อมาองค์กรภายนอก ๆ จึง
ได้เข้ามาสนับสนุน โดยมีได้แรงจูงใจให้ต้องยึดถือกฎระเบียบอย่างเคร่งครัดเข้มงวดในทันทีทันใด แต่
ปล่อยให้กลุ่มดำเนินกฎระเบียบง่าย ๆ มีการชี้แนะบ้างเมื่อเห็นว่าการดำเนินงานบางประการอาจ
เป็นอันตรายต่อความมั่นคงของกลุ่มได้ มีการกระตุ้นเป็นระยะโดยการส่งเสริมให้กลุ่มเกิดความ
มั่นคงไปตามขั้นตอนอย่างเป็นระบบ กระบวนการส่งเสริมในระยะต่อมาเมื่อกลุ่มเริ่มมีความมั่นคง
คือมุ่งกระตุ้นให้กลุ่มขยายกิจการให้เติบโตยิ่งขึ้น และเข้าร่วมวงสัมพันธ์เพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกันกับ
กลุ่ม/สหกรณ์เครดิตยูเนียนแห่งอื่น แต่การส่งเสริมเช่นนี้เริ่มไม่ได้รับการยอมรับเนื่องจากสวน
ทางกับความต้องการของกลุ่ม ๆ ที่ต้องการเป็นผู้กำหนดนโยบาย/ทิศทางด้วยตนเองอย่างอิสระ
ไม่ถูกควบคุมบังคับหรือชี้นำจากองค์กรภายนอก ๆ

2. ในการศึกษา^{นี้} จากการวิเคราะห์ตัวแปรตามข้อเสนอของนักวิชาการหลายท่าน สามารถนำมาสรุป พบว่ามีเครื่องชี้วัดความสำเร็จของสหกรณ์เครดิตยูเนียนชุมชนฟ้าใหม่ 6 ด้าน คือ ฐานะทางเศรษฐกิจของกลุ่มที่มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา ระยะเวลาการดำเนินงานของกลุ่มที่สามารถดำรงอยู่ได้ในชุมชนในระยะเวลานานพอสมควร การเข้ามีส่วนร่วมในองค์กรของคนในชุมชน ความเป็นอิสระของกลุ่มในการกำหนดนโยบาย/ทิศทางให้เป็นไปตามความต้องการของสมาชิก ความสามารถในการตอบสนองความต้องการของสมาชิก และแนวโน้มการคงอยู่ของกลุ่มที่มีที่ทำว่าจะสามารถดำเนินกิจกรรมอยู่ได้ในระยะเวลานานพอสมควรนับจากนี้ไป

สำหรับปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของสหกรณ์เครดิตยูเนียนชุมชนฟ้าใหม่ทั้ง 6 ด้าน อาจจำแนกได้เป็น 2 ประเภท คือ ปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายใน ปัจจัยภายนอกที่สัมพันธ์กับความสำเร็จได้แก่ การดำเนินนโยบายโล่ที่ชาวชุมชนผู้บุกรุกที่ดินริมคลองแม่ข่าและแนวกำแพงเมืองเก่าของเทศบาล การเข้ามาเผยแพร่-ส่งเสริม และสนับสนุนการจัดตั้งสหกรณ์ฯ ขององค์กรภายนอกฯ การมีสถานภาพเป็น สหกรณ์ ตามกฎหมาย และการใช้สหกรณ์ฯ เป็นสถานที่ดำเนินงานแก่คณะครูต่าง ๆ ของเทศบาล/มูลนิธิศุภนิมิต/ชมรมสหกรณ์เครดิตยูเนียน เชียงใหม่ ลำพูน แม่ฮ่องสอน และสำนักงานส่งเสริมสหกรณ์เครดิตยูเนียนภาคเหนือ ส่วนปัจจัยภายใน ได้แก่ การให้ความไว้วางใจในตัวผู้นำสหกรณ์ฯ สถานภาพและความสามารถของผู้นำ ความรู้สึกเป็นพวกพ้องเดียวกันของผู้ร่วมก่อตั้งสหกรณ์ฯ ความต้องการหลักประกันความมั่นคงแก่ตนเองและครอบครัวของคนในชุมชน ลักษณะทางกายภาพของชุมชน การเป็นแหล่งรวมของคนที่มีความแตกต่างกันในด้านต่าง ๆ มาอยู่รวมกัน ความยึดหยุ่นและอ้อมอวลต่อกัน และประการสุดท้ายคือ ปัจจัยอื่น ๆ อาทิเช่นการเคยผ่านประสบการณ์ความล้มเหลวของกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนมาก่อนหน้านี้ ความต้องการช่วยเหลือกันและกัน การใช้ระบบ ตัวแทนครอบครัว ปัจจัยเหล่านี้บางส่วนทำให้สหกรณ์เครดิตยูเนียนชุมชนฟ้าใหม่ประสบผลสำเร็จในเชิง ก้าวหน้า แต่บางส่วนส่งผลต่อความสำเร็จของสหกรณ์ฯ ในด้านตรงข้าม

3. ผลกระทบที่สหกรณ์เครดิตยูเนียนฯ มีต่อชาวชุมชนในด้านต่าง ๆ ได้แก่ ด้านเศรษฐกิจทำให้ชุมชนได้มีแหล่งเงินกู้เป็นของตนเอง คนในชุมชนได้มีหลักประกันแก่ตนเองและครอบครัวในระดับหนึ่ง ด้านสังคมทำให้ชุมชนได้เกิดกลุ่มทางสังคมขึ้น การเกิดกิจกรรมอื่นต่อ

เนื่อง ในด้านการเมือง สหกรณ์ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการรวมตัวกันของกลุ่มคนที่ขัดแย้งกันในกลุ่ม ส่วนในด้านอื่น ๆ ได้แก่ ทำให้เกิดความเคยชินกับการใช้กฎระเบียบอย่างเป็นทางการ ประการสุดท้ายทำให้คนในกลุ่มหันมาทบทวนการให้เครดิตและความไว้วางใจต่อกันมากขึ้น

5.2 อภิปรายผล

1. กระบวนการเผยแพร่ ส่งเสริม และสนับสนุนการจัดตั้งองค์กรเพื่อการพึ่งตนเอง จากการศึกษากระบวนการเผยแพร่ ส่งเสริม และสนับสนุนการจัดตั้งองค์กรเพื่อการพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจในชุมชนแออัด ขององค์กรภายนอกผู้ว่าการเปลี่ยนแปลง พบว่า การริเริ่มจัดตั้งองค์กรเพื่อการพึ่งตนเองฯ เกิดขึ้นจากความต้องการภายในชุมชนเป็นสำคัญ องค์กรภายนอกมีบทบาทเป็นเพียงผู้ช่วยความคิดในระยะ แรกและเป็นผู้สนับสนุนอยู่ห่าง ๆ ในระยะต่อมาเท่านั้น การดำเนินกิจกรรมส่วนใหญ่สมาชิกองค์กร ฯ มีบทบาทในการกำหนดกฎระเบียบนโยบาย/ทิศทางของกลุ่มด้วยตนเองอย่างแท้จริง ผลการศึกษานี้สอดคล้องกับข้อเสนอของ อัน นิมมานเหมินท์ (2521 หน้า 7-12) ที่เห็นว่ากิจกรรมสหกรณ์เป็นเรื่องจากเบื้องล่างสู่เบื้องบน ดังนั้น องค์กรรัฐหรือผู้เกี่ยวข้องคือองค์กรภายนอกทั้งหลาย จึงควรเข้าไปเกี่ยวข้องแต่ค่อย

บทเรียนที่ได้จากชุมชนแออัดแห่งนี้และจากที่อื่น ๆ อีกบางแห่ง ได้กลายเป็นประสบการณ์อันมีค่าขององค์กรภายนอก ฯ ที่ได้นำมาปรับเปลี่ยนกลยุทธ์ในการส่งเสริม และสนับสนุนกิจกรรมเครดิตยูเนียนในปัจจุบัน เจ้าหน้าที่สำนักงานส่งเสริมสหกรณ์เครดิตยูเนียนภาคเหนือ (สคน.) ผู้หนึ่งกล่าวว่าการเผยแพร่กิจกรรมสหกรณ์ในอดีตมักจะทำในลักษณะ "หนึ่งชายยา" กล่าวคือ ออกเผยแพร่ไปตามชุมชนต่าง ๆ ที่คิดว่าเข้าลักษณะตามเกณฑ์ที่ได้วางไว้ (หลักเกณฑ์ในการกำหนดกลุ่ม/ชุมชนเป้าหมายสำหรับการส่งเสริมกิจกรรมสหกรณ์ ฯ ของ สคน. โปรดอ่านในภาคผนวก หน้า 142) แต่ต่อมากลับปรากฏว่าการเผยแพร่โดยวิธีดังกล่าวไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร กลุ่มเครดิตยูเนียนที่ตั้ง ไปแล้วมีลักษณะไม่มั่นคง พึ่งตนเองไม่ได้เนื่องจากสมาชิกไม่มีความพร้อมเป็นการจัดตั้งกลุ่มโดยคนภายนอก ทำให้องค์กร ฯ ของชุมชนต้องคอยพึ่งหน่วยงานภายนอกอยู่ร่ำไป ปัจจุบันจึงได้มีการปรับเปลี่ยนกลยุทธ์ในการเผยแพร่ ส่งเสริมและสนับสนุนใหม่ จากเดิมทำในลักษณะ เปิดเกมรุก คือเริ่มการส่งเสริมอย่างจริงจังไปพร้อม ๆ กับการเผยแพร่แต่แรก

มาเป็น ตั้งรับ มากขึ้น โดยสำนักงานส่งเสริมสหกรณ์เครดิตยูเนียนภาคเหนือจะเริ่มการส่งเสริมอย่างมีระบบก็ต่อเมื่อชุมชนมีความต้องการ มีความพร้อมจะจัดตั้งและได้ร้องขอไป โดยมีชมรมสหกรณ์เครดิตยูเนียน เชียงใหม่ ลำพูน แม่ฮ่องสอน(ชลม.) เป็นผู้รับบทบาทในการเผยแพร่ก่อนหน้านั้น เนื่องจากมีบุคลากรเป็นครู อาจารย์ในวิทยาลัย ผู้นำชุมชน ฯลฯ ที่สังคมทั่วไปให้การยอมรับนับถืออยู่แล้ว การเปลี่ยนแปลงบทบาทมาเป็นตั้งรับมากขึ้นนี้ก่อให้เกิดผลดีคือทำให้กลุ่มเครดิตยูเนียนที่จัดตั้งใหม่มีการเติบโตอย่างเป็นธรรมชาติ มีการเติบโตอย่างช้า ๆ แต่พึ่งตนเองได้พอสมควร โดยเฉพาะด้านการดำเนินนโยบายต่าง ๆ และการสร้างกฎระเบียบขึ้นบังคับใช้ภายในกลุ่ม สิ่งหนึ่งที่กลุ่มจัดตั้งใหม่ยังคงต้องพึงพิงองค์กรภายนอกอยู่บ้างและได้ทำให้กลุ่มมีความมั่นคงสูงขึ้น คือ สวัสดิการต่าง ๆ ที่องค์กรภายนอกได้จัดให้แก่สมาชิกโดยผ่านกลุ่ม

การส่งเสริมความรู้ ทักษะในการบริหารงาน/การดำเนินกิจกรรมแก่คณะกรรมการและสมาชิกองค์กรเพื่อการพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจของชุมชนแออัด โดยผ่านกระบวนการฝึกอบรม ประชุม สัมมนา ขององค์กรภายนอกได้ส่งผลทำให้องค์กรฯ ประสบผลสำเร็จในลักษณะ ก้าวกระโดด อย่างรวดเร็วโดยเฉพาะระยะแรก แต่ต่อมาเนื่องจากเงื่อนไขบางประการ เช่น ความจำเป็นต้องประกอบอาชีพทำให้ไม่มีเวลาว่าง ความเบื่อหน่ายในการเข้าร่วม ฯลฯ ทำให้กรรมการกลุ่ม เริ่มหันหลังให้กับการส่งเสริมในลักษณะนี้ มีการประชุม อบรม สัมมนา ที่จัดโดยองค์กรภายนอกและได้เชิญกรรมการกลุ่มฯ ชุมชนแออัดแห่งนี้ เข้าร่วมด้วยหลายครั้ง แต่ไม่ได้รับการสนองตอบเท่าที่ควร ส่งผลให้ในปัจจุบันการเติบโตของกลุ่มในด้านต่าง ๆ เริ่มอยู่ในลักษณะคงที่ ทั้งจำนวนสมาชิก เงินทุนกลุ่ม และการดำเนินงานต่าง ๆ หากองค์กรภายนอก ฯ สามารถจูงใจให้คณะกรรมการและสมาชิกองค์กรฯ หันมาให้ความสำคัญกับกระบวนการฝึกอบรม ประชุม สัมมนา เพื่อเสริมทักษะ ความรู้แก่ตนเองและกลุ่มได้อีกครั้ง เชื่อแน่ว่าการเติบโตในด้านต่าง ๆ ของกลุ่มจะก้าวรุดหน้าไปได้ไกลกว่าที่เป็นอยู่ปัจจุบัน

การส่งเสริมอีกประการหนึ่งขององค์กรภายนอก ฯ ต่อบริการเพื่อการพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจในชุมชนแออัดคือ การสนับสนุนให้จัดตั้งกลุ่มอาชีพขึ้น ได้มีการจัดตั้งกลุ่มเลี้ยงวัวเพื่อสนองความต้องการของสมาชิกเรื่องรายได้ จากข้อเสนอของ กาญจนา แก้วเทพ และ กนกศักดิ์ แก้วเทพ ที่เสนอว่าการส่งเสริมและสนับสนุนองค์กรเพื่อตนเองให้มีความเข้มแข็งอาจตั้ง

กลุ่มย่อยสนองความต้องการเฉพาะด้านของสมาชิก หรือให้กลุ่มทำโครงการแทรกตัวเองเข้าไปในโครงสร้างกิจกรรมของกลุ่มที่มีอยู่ เพื่อมิให้เกิดการแปลกแยกตัวเองไปจากชุมชน (alienated) ถึงแม้ในเวลาต่อมากลุ่มเลี้ยงวัวขององค์กรฯ จะประสบความสำเร็จเนื่องจากปัญหาการทุจริตของกรรมการก็ตาม แต่ก็มีเงื่อนไขการที่ผู้นำกลุ่มเป็นคน ๆ เดียวกับประธานชุมชน เป็นตัวทดแทน ทำให้องค์กรฯ สามารถแทรกตัวเองเข้าเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนได้ อย่างน้อยก็ในระดับหนึ่ง เช่นเดียวกัน ในอนาคตข้างหน้า หากผู้นำองค์กรฯ นั้นสภาพจากการเป็นประธานชุมชน ความเป็นไปได้คือ องค์กรฯ อาจค่อย ๆ เกิดการแปลกแยกตัวเองไปจากชุมชนมากกว่าที่เป็นอยู่

2. ความสำเร็จและปัจจัยที่สัมพันธ์กับความสำเร็จของการจัดตั้งและการดำเนินงานขององค์กรเพื่อการพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจในชุมชนแออัด

ผลการศึกษาคั้งนี้พบว่า มีเครื่องชี้วัดความสำเร็จขององค์กรเพื่อการพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจ ๖ ด้านด้วยกัน ประกอบด้วย ฐานะทางเศรษฐกิจของกลุ่ม ระยะเวลาการดำเนินงานของกลุ่ม การเข้ามีส่วนร่วมในองค์กรของคนในชุมชน ความเป็นอิสระของกลุ่ม ความสามารถในการตอบสนองความต้องการของสมาชิก และแนวโน้มการคงอยู่ของกลุ่ม ในขณะที่กาญจนา แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ ได้ศึกษาองค์กรเพื่อการพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจในชุมชนชนบทพบว่า มีเครื่องชี้วัดความสำเร็จดังกล่าว 2 ตัวแปร คือ ความเป็นอิสระขององค์กร และการมีส่วนร่วมของประชาชน และผลกระทบขององค์กรต่อชุมชน (กาญจนา แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ 2530 หน้า 100-104) หากลองนำเอาตัวชี้วัดความสำเร็จของ กาญจนา-กนกศักดิ์ แก้วเทพ มาใช้ในงานวิจัยชิ้นนี้ ในแง่ความเป็นอิสระขององค์กรและการมีส่วนร่วมของประชาชนพบว่า องค์กรฯ ชุมชนแออัดแห่งนี้ได้แสดงออกถึงความเป็นอิสระของกลุ่มในการกำหนดนโยบาย/ทิศทาง ให้เป็นไปตามความต้องการของสมาชิกอย่างชัดเจนมากที่สุด ส่วนการมีส่วนร่วมของประชาชนตามเกณฑ์ของ กาญจนา-กนกศักดิ์ แก้วเทพ ในองค์กรฯ ชุมชนแออัดการมีส่วนร่วมในแง่ร่วมเป็นสมาชิกมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา แต่ในแง่การเข้ามีส่วนร่วมในกิจกรรมกลับมีน้อยกว่าที่ควรจะเป็น บทบาทต่าง ๆ ในองค์กรมักจะเป็นหน้าที่ของคณะกรรมการเป็นส่วนใหญ่ สมาชิกยังมีส่วนร่วมในประเด็นนี้ค่อนข้างน้อย ส่วนตัวชี้วัดประการสุดท้าย ในแง่ผลกระทบขององค์กรต่อชุมชน องค์กรฯ ชุมชนแออัดได้ส่งผลกระทบต่าง ๆ ทั้ง

ด้านสังคมและเศรษฐกิจแก่ชาวชุมชนพอสมควร อาทิเช่น ทำให้ชุมชนได้มีแหล่งเงินทุนเป็นของตนเอง คนในชุมชนได้มีหลักประกันแก่ตนเองและครอบครัวในระดับหนึ่ง ชุมชนได้เกิดกลุ่มทางสังคมขึ้น ฯลฯ กล่าวโดยสรุปหากใช้เครื่องชี้วัดความสำเร็จขององค์กรเพื่อการพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจในชุมชนชนบท ของ กาญจนา-กนกศักดิ์ แก้วเทพ ทั้งสองตัวแปรมาใช้วัดความสำเร็จขององค์กรฯ ชุมชนแออัดนี้แล้ว พบว่าในภาพรวมองค์กรฯ ชุมชนแออัดยังคงประสบผลสำเร็จในการดำเนินงานพอสมควรเช่นเดิม

มีข้อสังเกตเกี่ยวกับความสำเร็จขององค์กรฯ เพื่อการพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจในชุมชนแออัดที่พบจากการศึกษาในบางประเด็นดังนี้

ในด้านฐานะทางเศรษฐกิจของกลุ่มพบว่าองค์กรฯ ยังสามารถเพิ่มเงินทุนสะสมได้อีกมาก เนื่องจากที่เป็นอยู่สมาชิกแต่ละคนยังมีการสะสมเงินในแต่ละเดือนค่อนข้างน้อยและไม่สม่ำเสมอ กรรมการกลุ่มจึงควรมีบทบาทกระตุ้นให้สมาชิกเท่าที่มีอยู่สะสมเงินเพิ่มมากขึ้น (นอกเหนือจากการหาวิธีเพิ่มจำนวนสมาชิก)

ในแง่การเข้ามีส่วนร่วมในองค์กรของคนในชุมชน พบว่าสมาชิกเข้ามีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่มค่อนข้างต่ำ จำกัดตัวเฉพาะอยู่ในหมู่กรรมการ มีสมาชิกบางส่วนเข้ามีส่วนร่วมเพียงการรับรู้มากกว่าการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง โดยเฉพาะสมาชิกประเภทที่อาศัยกลุ่มเป็นทางผ่านไปสู่ผลประโยชน์อื่น มีเป็นจำนวนมากที่ลาออกหรือขาดส่งเงิน (มีเจตนาจะลาออก) ในเวลาต่อมาเมื่อเห็นว่าประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับแต่แรกไม่เป็นไปตามเงื่อนไข โดยเฉพาะสวัสดิการกองทุนสมทบ (ส.ก.5) โดยไม่ได้มองว่าองค์กรเป็นของสมาชิก สมาชิกจึงน่าจะมีส่วนร่วมกันพัฒนาโดยการเข้ามีส่วนร่วมในกิจกรรมขององค์กรในระดับต่าง ๆ แต่ที่เป็นอยู่มักจะมองเพียงว่าองค์กร ฯ เป็นสถาบันการลงทุนแห่งหนึ่ง หากองค์กร ฯ ให้ผลประโยชน์ตอบแทนน้อยก็ไม่ควรเข้าไปใช้บริการอีกต่อไป กรรมการกลุ่ม ฯ คนหนึ่งได้สะท้อนความรู้สึกว่าภาระตกหนักอยู่ที่กรรมการเพียงไม่กี่คน ในขณะที่สมาชิกคนอื่นไม่ค่อยมาช่วยเหลือกลุ่มเท่าไร ต่อมา กรรมการกลุ่มฯ จึงได้เสนอต่อที่ประชุมเรียกร้องขอเบี่ยงเลี้ยงตอบแทนเมื่อมีการประชุมกรรมการทุกครั้ง ในขณะที่สมาชิกส่วนใหญ่จะเข้ามีส่วนร่วมอย่างพร้อมเพรียงกันในวันประชุมสามัญประจำปี ซึ่งมีการแจกเงินปันผลรายบุคคล ส่วนในประเด็นจำนวนสมาชิก เมื่อองค์กรฯ เริ่มมีความมั่นคงขึ้น เช่น

เกี่ยวกับการส่งเสริมในกลุ่ม/สหกรณ์แห่งอื่น องค์การภายนอกผู้ไปการเปลี่ยนแปลง ได้มากระตุ้นให้กรรมการกลุ่ม ฯ เปิดรับสมาชิกเพิ่มโดยมีหลักการว่าในกลุ่ม ฯ มีสมาชิกทั้งหมดเมื่อเทียบกับคนในชุมชนเป็นร้อยละเท่าไร จะสามารถขยายจำนวนสมาชิกเพิ่มขึ้นได้อีกหรือไม่ หากไม่ได้จะขยายวงสัมพันธ์ให้กว้างขึ้นอีกได้หรือไม่ เช่นจากเดิมวงสัมพันธ์ของกลุ่มอาจรับในระดับชุมชนและวงใกล้เคียง จะสามารถเปิดรับสมาชิกกว้างยิ่ง ๆ ขึ้นไปได้หรือไม่ เป็นต้น โดยมีหลักเกณฑ์ว่าองค์กร ฯ ควรมีอัตราการเพิ่มของสมาชิกไม่ต่ำกว่าร้อยละ 15/ปี สิ่งนี้เองในขณะเดียวกันก็ทำให้กรรมการกลุ่มของชุมชนแออัดมองว่าพวกตน ถูกบีบ โดยเห็นว่าองค์กร ฯ ยังไม่พร้อมจะขยายจำนวนสมาชิก เนื่องจากเงื่อนไขภายในบางประการและเห็นว่าเป็นการเพิ่มภาระแก่คณะกรรมการด้วย ผู้นำองค์กร ฯ ชุมชนแออัดได้กล่าวกับผู้วิจัยหลายครั้งว่าคณะกรรมการของตนในจำนวน 15 คน มีผู้ทำงานจริงอย่างรู้บทบาทหน้าที่เพียงไม่กี่คนเท่านั้น

จากผลการศึกษาความสำเร็จขององค์กรเพื่อการพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจ ฯ ในแง่ความสามารถในการตอบสนองความต้องการของสมาชิก ที่พบว่าองค์กร ฯ ชุมชนแออัดได้ตอบสนองความต้องการ โดยให้บริการกู้เงิน และผลประโยชน์อื่น ๆ นั้น กรรมการกลุ่ม ฯ ท่านหนึ่งได้ชี้ให้เห็นว่าการกู้เงินของสมาชิกในระยะแรก ๆ จะก้ำกั้วช่วงเปิดเทอมเพื่อเสียค่าใช้จ่ายศึกษาแล้ว เรียนแก่ลูกหลาน แต่ในปัจจุบันการกู้จะมีตลอดปี จากการสอบถามเจ้าหน้าที่ขององค์กรภายนอก ฯ ถึงการใช้บริการกู้เงินของสมาชิกในกลุ่ม/สหกรณ์ เครดิตยูเนียนอื่น พบว่าในกลุ่ม/สหกรณ์ ฯ ของหน่วยงานราชการ-องค์กรเอกชนมีแนวโน้มว่าสมาชิกจะก้ำกั้วมากในช่วงเปิดเทอม ส่วนกลุ่ม/สหกรณ์ ฯ ของหมู่บ้านในชนบทสมาชิกจะก้ำกั้วมาก ในช่วงต้นฤดูเพาะปลูก ส่วนเงื่อนไขที่เป็นตัวขัดขวางทำให้การตอบสนองความต้องการของสมาชิกของกลุ่ม เป็นไปอย่างจำกัดความเห็นของประธานและรองประธานกลุ่ม ฯ ได้แก่ การที่คนในชุมชนไม่มีหลักประกันใด ๆ แม้แต่บ้านและที่ดินซึ่งเช่า - บุกกรอกอยู่ สามารถเคลื่อนย้ายเข้าออกได้ง่ายและรายได้ที่ไม่แน่นอน ที่ทำให้สมาชิกบางคนกู้แล้วไม่ใช้คืน บางคนใช้คืนช้าเกิดกำหนด กรรมการฝ่ายเงินกู้ติดตามเงินคืนได้ยาก ดังนั้น การปล่อยกู้ซึ่งมีการพิจารณาเครดิตของสมาชิกแต่ละคนด้วยนั้น สมาชิกที่มีฐานะดีอยู่แล้วจึงมักได้รับการพิจารณาจากกรรมการฝ่ายเงินกู้เป็นอันดับแรก เช่นเดียวกับสมาชิกที่สนิทชิดเชื้อ ร่วมกิจกรรมกับผู้นำกลุ่มอย่างใกล้ชิด ด้วยเงื่อนไข การไว้หลักประกันแม้แต่ในที่อยู่อาศัย และเงื่อนไขรายได้ที่ไม่

แน่นอนของคนบางส่วนในชุมชนแออัดนี้เอง จึงทำให้ต่อมาเมื่อชุมชนสหกรณ์เครดิตยูเนียนแห่งประเทศไทย (ชสค.) ได้เสนอให้สมาชิกกลุ่ม ๆ สามารถยื่นกู้เงินจาก ชสค. โดยผ่านกลุ่ม ๆ เพื่อซื้อรถจักรยานยนต์ในอัตราดอกเบี้ยราคาถูกรวมการกลุ่มได้ปฏิเสธข้อเสนอดังกล่าวไปเพราะไม่แน่ใจในหลักประกันของสมาชิก แม้ในปัจจุบันกรรมการก็ยังไม่กล้าปล่อยกู้สนองความต้องการของสมาชิกอย่างจริงจัง จนทำให้กลุ่ม ๆ ประสบปัญหาไม่มีเงินเหลือฝากในธนาคารมากเกินไป ในขณะที่ปล่อยกู้ไปเพียง 110,000 บาท ปรากฏว่ามีเงินสดค้างฝากในธนาคารที่พร้อมจะปล่อยกู้ได้ถึง 170,000 บาท หรือคิดเป็นร้อยละ 64.7 ของสินทรัพย์ที่พร้อมจะให้กู้ทั้งหมด (มีผู้ที่กู้ที่ค้างชำระเกิน 6 เดือนจำนวน 20 ราย) หากกลุ่ม สามารถปล่อยให้กู้ได้ทั้งหมดจะได้รับดอกเบี้ยเพิ่มขึ้นเป็นผลกำไรอีกมาก จากที่ได้รับดอกเบี้ยฝากธนาคารเพียงร้อยละ 8.5 บาท/ปี หากปล่อยกู้แก่สมาชิกจะได้รับดอกเบี้ยไม่ต่ำกว่าร้อยละ 15บาท/ปี มีผลต่อกำไรกลุ่มและเงินปันผลตอบแทนกลับคืนสมาชิกในแต่ละปีมีน้อยกว่าที่ควรจะเป็นเมื่อสิ้นปี พ.ศ.2533 กลุ่ม ๆ มีกำไรสุทธิ 21,227.81 บาท เมื่อหักเป็นค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ตามระเบียบแล้ว เหลือเงินปันผลคืนสมาชิกเพียงร้อยละ 7.73 บาท ของเงินค่าหุ้นสะสมเท่านั้นจนกระทั่งต่อมากลุ่ม ๆ ได้แก้ปัญหาโดยพิจารณาขยายการปล่อยกู้ให้กับบุคคลภายนอกที่ไม่ได้เป็นสมาชิก สามารถมาขอกู้โดยใช้หลักทรัพย์มาค้ำประกันได้ โดยคาดหวังว่าจะทำให้กลุ่ม ๆ มีผลกำไรและสามารถปันผลประโยชน์กลับคืนแก่สมาชิกได้มากขึ้น

ในส่วนความสำเร็จของการจัดตั้งองค์กรเพื่อการพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจในชุมชนแออัดที่พบว่าครั้งแรกเกิดจากนโยบายไล่ที่ชาวชุมชนผู้บุกรุกที่ดินริมคลองแม่ข่าและแนวกำแพงเมืองเก่าของเทศบาล ๆ จนทำให้คนในชุมชนที่แต่เดิมต่างคนต่างอยู่ เกิดการรวมตัวกันขึ้นและนำไปสู่การจัดตั้งกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน รวมทั้งกลุ่มเครดิตยูเนียนในเวลาต่อมานั้น สอดคล้องกับแนวคิดของ อรรถัย อาจอ่ำ (2531 หน้า 5) ที่เห็นว่า การรวมตัวกันของคนในชุมชนแออัดในเมือง เพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชนจะเป็นไปอย่างหลวม ๆ เมื่อเปรียบเทียบกับสังคมหมู่บ้านในชนบท การรวมตัวกันของชาวชุมชนจะเหนียวแน่นมากเมื่อชุมชนกำลังเผชิญกับการไล่ที่ แต่เมื่อผ่านพ้นขั้นตอนการเจรจาต่อรองกับเจ้าของที่ดินไปแล้ว เกล็ดยวที่เหนียวแน่นดังกล่าวจะค่อย ๆ คลายตัวออกทีละน้อย อย่างไรก็ตามสำหรับในชุมชนแออัดแห่งนี้ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งในองค์กรเพื่อการ

พึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจฯ ถึงแม้จะผ่านพ้นช่วงเวลาของการต่อรองกับเจ้าของที่ดิน คือเทศบาลมาเป็นเวลานานถึง 5-6 ปี แต่ก็ได้มีเงื่อนไขบางประการเป็นตัวเหนี่ยวรั้งให้เกลี้ยความสัมพันธ์ของคนในชุมชนยังคงมีอยู่พอสมควร ไม่ทำให้คลายตัวออกไปสู่รูปแบบหลวม ๆ เสียทีเดียว เงื่อนไขดังกล่าว คือ (1) ความรู้สึกเป็นพวกพ้องเดียวกัน (Sense of Belonging) (2) ความต้องการหลักประกันความมั่นคงแก่ตนเองและครอบครัวของคนในชุมชน (3) การร่วมเป็นสมาชิกร่วมกลุ่มเดียวกัน เช่น ร่วมเป็นกรรมการชุมชน อสม. กลุ่มแม่บ้าน เป็นแม่ชี (คนทรงเจ้า) ร่วมกลุ่มทำบุญประจำปีของชุมชนด้วยกัน (4) ความสนใจร่วมกัน เช่น เล่นไพ่ด้วยกัน ร่วมวงสุรา อยู่ในวัยเดียวกัน ชอบเล่นพระเครื่องเหมือนกัน (5) บ้านใกล้เรือนเคียง ฯลฯ การเกิดกลุ่มต่าง ๆ ขึ้นในชุมชนแออัดนี้ทั้งกองทุนยา กรรมการชุมชน กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มฌาปนกิจ สหกรณ์เครดิตยูเนียน ฯลฯ ทุกกลุ่มล้วนแล้วแต่มีที่มาของการเกิดเพื่อตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานทั้งสิ้น ที่สำคัญคือ ความต้องการด้านที่อยู่อาศัย โดยพัฒนาการเกิดของทุกกลุ่มได้เริ่มต้นหลังจากนโยบายการไล่ที่ของเทศบาลในระยะชุมชนเริ่มก่อตัว ทำให้คนในชุมชนเริ่มตระหนักถึงความจำเป็นต้องการรวมตัวเพื่อช่วยเหลือกันในรูปแบบกลุ่มต่าง ๆ ความต้องการความมั่นคงปลอดภัยโดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจ ในยามฉุกเฉินก็เป็นพื้นฐานอีกประการหนึ่งของการจัดตั้งกลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้ ผลการศึกษาที่สอดคล้องกับแนวคิดของวันชัย นุญญ์สุรัตน์ ที่เห็นว่าการรวมกลุ่มของชาวชุมชนแออัดเมื่อเทียบกับลำดับขั้นความต้องการของ มนุษย์ (Hierarchy of Needs) 5 ระดับตามทฤษฎีแรงจูงใจของมาสโลว์ (Maslow's General of Human Motivation) แล้วจะจัดอยู่ในระดับต่ำ (Lower Order Needs) ซึ่งมี 3 ระดับได้แก่ ระดับที่ 1 ความต้องการทางด้านร่างกาย ระดับที่ 2 ความต้องการด้านความมั่นคงปลอดภัย และระดับที่ 3 ความต้องการด้านสังคม วันชัย นุญญ์สุรัตน์ ได้กล่าวให้เหตุผลกรณีที่มีการรวมกลุ่มของคนในชุมชนแออัดมักเน้นตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานเป็นหลักว่า เนื่องจากสภาพแวดล้อมบีบบังคับ เช่น สภาพทางเศรษฐกิจ การไม่ได้รับบริการจากรัฐ ฯลฯ (วันชัย นุญญ์สุรัตน์ 2531 หน้า 2-3)

ผลการศึกษาวิจัยที่สัมพันธ์กับความสำเร็จของการจัดตั้งและการดำเนินงานขององค์กรเพื่อการพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจพบว่าจำแนกได้เป็น 2 ประเภท คือ ปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก เมื่อเปรียบเทียบกับผลการศึกษาของ อรทัย อาจอ่ำ ที่ศึกษาในทำนองเดียวกันแล้ว

ปรากฏว่าสอดคล้องกันเป็นบางส่วน กล่าวคือ อรทัย อาจอ๋า ได้นำเสนอปัจจัยที่สัมพันธ์กับความสำเร็จเฉพาะที่เป็นปัจจัยภายในเท่านั้น โดยไม่ได้ให้ความสนใจต่อปัจจัยภายนอกเลย โดยได้พบว่าตัวแปรสำคัญที่ทำให้การจัดตั้งองค์กรเพื่อการพึ่งตนเองของชาวชุมชนแออัด (สหกรณ์เคหสถานชุมชนแข่งกี) ประสบความสำเร็จประกอบด้วย ศักยภาพและภูมิปัญญาของผู้นำ ความเสียสละความเอาใจใส่ในปัญหาของผู้นำ ความมีอิสระในการคิดไตร่ตรองปัญหาร่วมกันของคนในชุมชน ความต้องการในหลักประกันของชาวชุมชน (เห็นประโยชน์ร่วมกัน) และ ความเชื่อมั่นในศักยภาพและภูมิปัญญาของตนเองของชุมชน (อรทัย อาจอ๋า 2531 หน้า 66-67) ในขณะที่ผลการศึกษาครั้งนี้ได้พบว่ามีอีกปัจจัยภายในต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับผลการศึกษาของ อรทัย อาจอ๋า ได้ส่งผลต่อความสำเร็จ ฯ แล้ว ยังมีปัจจัยภายนอกอื่นอีกหลายประเด็นที่ส่งผลต่อความสำเร็จ ฯ ด้วยเช่นกัน คือการดำเนินนโยบายไล่ที่ของเทศบาลในอดีต การเข้ามาเผยแพร่-ส่งเสริม-สนับสนุนขององค์กรภายนอก การมีสภาพเป็นสหกรณ์ตามกฎหมาย โดยมีสหกรณ์อำเภอเข้ามาควบคุมการดำเนินงานของคณะกรรมการองค์กร ฯ ให้เป็นไปตามกฎระเบียบ และการใช้องค์กร ฯ เป็นสถานที่ตั้งงานแก่คณะทำงานต่าง ๆ ขององค์กรภายนอก จะเห็นได้ว่าประเด็นต่าง ๆ ของปัจจัยภายนอกที่ส่งผลต่อความสำเร็จเท่าที่ศึกษาพบ ล้วนแล้วแต่มีความสำคัญเช่นเดียวกับปัจจัยภายในชุมชนเอง ซึ่งผู้สนใจศึกษาในประเด็นเหล่านี้ไม่ควรละเลยหรือมองข้ามไป

ปัจจัยที่ส่งผลขัดขวางต่อความสำเร็จในด้านต่าง ๆ ขององค์กรเพื่อการพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจในชุมชนแออัดมีหลายประการ สามารถประมวลได้ดังนี้คือ 1) การไว้เนื้อเชื่อใจในตัวผู้นำกลุ่มที่ส่งผลโดยอ้อมทำให้การเข้ามีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่มของสมาชิกมีน้อย 2) ลักษณะทางกายภาพของชุมชนที่เรียงตัวยาวตามลำคลองและถนนรวมทั้งความยากลำบากในการเข้าออกที่พักอาศัยของคนในชุมชนบางจุดที่ทำให้คนในชุมชนอีกเป็นจำนวนมากไม่ได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกองค์กร ฯ และมีสมาชิกบางส่วนไม่เคยเข้ามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ขององค์กร 3) ความเป็นแหล่งรวมของคนที่แตกต่างกันในด้านต่าง ๆ ที่ทำให้การเข้ามีส่วนร่วมในกิจกรรมของสมาชิกองค์กร ฯ เป็น ไปอย่างหลวม ๆ 4) ความไม่แน่นอนในอาชีพและรายได้ ทำให้ฐานะทางเศรษฐกิจขององค์กร ฯ ไม่เติบโตเท่าที่ควรและยังส่งผลให้องค์กร ฯ ไม่สามารถตอบสนองความต้องการของสมาชิกได้อย่างเต็มที่ 5) การผ่านประสบการณ์ความล้มเหลวของกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน

ทำให้คนขาดความกระตือรือร้นเข้าร่วมเป็นสมาชิกขององค์กร ฯ และประการสุดท้าย 6) การใช้ระบบตัวแทนครอบครัวที่เป็นอุปสรรคต่อการเข้ามีส่วนร่วมในกิจกรรมขององค์กรของสมาชิก

ข้อสรุปจากการศึกษาวิจัยที่สัมพันธ์กับความสำเร็จของการจัดตั้ง และการดำเนินงาน องค์กรเพื่อการพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจในชุมชนแออัดได้ช่วยพิสูจน์เข้าให้เห็นว่าคนจนในชุมชนแออัดสามารถปรับตัวเข้ากับ โอกาส และ สถานการณ์ ได้ถ้าโอกาสนั้นมี สอดคล้องกับที่ โรเบิร์ตส์ (Roberts) แมคกี (McGee) พอร์เตสและวัลตัน (Portes/Walton) และ เอเวอร์ส (Evers) ได้เสนอไว้ มิใช่จะจมปลักอยู่ใน วัฒนธรรมแห่งความยากจน (Culture of Poverty) ตามแนวคิดของ ออสการ์ หลุยส์ (Oscar Lewis) เสมอไป

3. ผลกระทบที่องค์กรเพื่อการพึ่งตนเองมีต่อคนในชุมชน

จากการศึกษาที่พบว่าองค์กรเพื่อการพึ่งตนเองฯ ได้ส่งผลกระทบต่อชาวชุมชนในด้านต่าง ๆ หากพิจารณาความมุ่งหมายของสหกรณ์ทุกประเภทที่เน้นการพัฒนากลุ่มคนด้านเศรษฐกิจควบคู่ไปกับการพัฒนาด้านสังคมแล้ว อาจกล่าวได้ว่าองค์กร ฯ แห่งนี้ ได้ตอบสนองความต้องการของสมาชิกครบทั้ง สองด้าน ตามความคาดหวังและไม่ได้คาดหวังมาก่อนของสมาชิกในระดับพอสมควร ที่สำคัญสำหรับด้านเศรษฐกิจคือ ทำให้ชุมชนได้มีแหล่งเงินทุนเป็นของตนเอง คนในชุมชนได้มีหลักประกันด้านการเงินแก่ตนเองและครอบครัวในระดับหนึ่ง การเกิดกลุ่มเศรษฐกิจอื่นต่อเนื่อง (กลุ่มเลี้ยงวัว) ในด้านสังคมคือ ชุมชนเกิดกลุ่มทางสังคม เกิดความเคยชินกับการใช้กฎระเบียบที่เป็นทางการ คนในชุมชนหันมาทบทวนการให้เครดิตและความไว้วางใจต่อกันมากขึ้น และประการสุดท้าย องค์กรฯ ถูกนำมาใช้ เป็นเครื่องมือในการรวมตัวกันของกลุ่มคนที่ขัดแย้งกันในชุมชน จากการสังเกต สำหรับผลกระทบด้านเศรษฐกิจพบว่าองค์กรเพื่อการพึ่งตนเองฯ ให้ผลประโยชน์ด้านเศรษฐกิจแก่สมาชิกโดยตรงค่อนข้างน้อย ไม่มีผลต่อการนำไปพัฒนารายได้ของสมาชิกมากนัก ส่วนใหญ่จะเป็นผลประโยชน์ที่เป็นหลักประกันในอนาคตมากกว่า

ผลกระทบขององค์กรฯ ต่อคนในชุมชน เฉพาะประเด็นที่น่าสนใจและสมควรนำมาอภิปรายต่อมีดังนี้

จากการศึกษาผลกระทบขององค์กรฯ ในด้านที่ทำให้ชุมชนได้มีแหล่งเงินทุนเป็นของตนเอง พบว่าสมาชิกส่วนใหญ่จะมีการกู้ตลอด หลาย ๆ คนเมื่อชำระหนี้กำหนดแล้วก็ยื่นขอกู้ใหม่

ทันที ในขณะที่เดียวกันมีสมาชิกส่วนน้อยมองว่าการกู้เงินจากกลุ่ม ๆ เท่ากับเป็นการกู้เงินของตัวเอง สมาชิกเหล่านี้จึงไม่ยอมเข้ามาใช้บริการกู้เงินจากกลุ่มเลย ทว่าแต่เพียงผลประโยชน์ด้านอื่น ๆ เช่น สวัสดิการต่าง ๆ เท่านั้น จากการสังเกต การจัดตั้งองค์กรเพื่อการพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจขึ้นในชุมชนแออัดไม่มีผลต่อการกู้ยืมเงินนอกระบบของคนในชุมชนมากนัก ยังคงมีการกู้ยืมเงินระหว่างเพื่อนบ้านใกล้เคียงในอัตราดอกเบี้ยราคาสูงกันอยู่ทั่วไปเนื่องจากความสะดวกง่าย และไม่ต้องมีกฎเกณฑ์ใด ๆ มากนัก ในขณะที่การกู้จากกลุ่มนอกจากต้องมีเครดิตเป็นหลักแล้วยังมีหลักเกณฑ์อื่น ๆ อีกหลายประการ เช่น กู้ได้เพียงสองเท่าของทุนสะสมซึ่งสมาชิกทั่วไปเห็นว่ากู้ได้น้อย จะกู้ได้ก็ต่อเมื่อได้ผ่านชำระหนี้เก่าหมดแล้ว สถานะการเงินของกลุ่มในขณะนั้น ฯลฯ

ผลกระทบในด้านที่ทำให้ชุมชนเกิดกลุ่มทางสังคม มีเหตุผลบางประการที่ทำให้คนในชุมชนเข้าร่วมเป็นสมาชิกของกลุ่มนั้นน้อยกว่าที่ควรจะเป็น ได้แก่ ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่มีกเป็นแบบ คนข้างบ้าน กล่าวคือ คนในชุมชนมักมีการพูดคุยกันเฉพาะคนบ้านใกล้เคียงกัน ไม่ค่อยออกไปติดต่อสัมพันธ์กับคนกลุ่มอื่น ทำให้เมื่อมีสมาชิกกลุ่มบางคนที่ชอบความง่าย ๆ ยอมรับกฎเกณฑ์ของกลุ่มไม่ได้และลาออกไป ได้นำไปพูดแบบปากต่อปากกับเพื่อนบ้าน คนเหล่านี้ซึ่งได้รับข่าวสารข้อมูลเพียงด้านเดียวจากเพื่อนบ้านจึงไม่เชื่อถือกลุ่ม ไม่ยอมเข้าร่วมเป็นสมาชิก หรือบางคนที่เป็นสมาชิกอยู่แล้วก็ได้ลาออกตามไปด้วยในเวลาต่อมา

ผลกระทบด้านที่ทำให้คนในชุมชนเกิดความเคยชินกับการใช้กฎระเบียบอย่างเป็นทางการ โดยผ่านกระบวนการประชุม อบรม สัมมนา ฯลฯ ผลกระทบด้านนี้คือ ทำให้คนในชุมชนโดยเฉพาะคณะกรรมการฯ ซึ่งส่วนหนึ่งก็คือคณะกรรมการชุมชนได้นำระเบียบกฎเกณฑ์ที่เป็นทางการเหล่านี้มาใช้ต่อเนื่องถึงการพัฒนาชุมชนโดยทั่วไปด้วย มีการให้ความสำคัญต่อการประชุม การขอมติในที่ประชุม การบันทึกผลการประชุม การสร้างระเบียบกฎเกณฑ์ขึ้นบังคับใช้ในชุมชนมากขึ้น เท่ากับเป็นการฝึกฝนให้คนในชุมชนหันมาคำนึงถึง กลุ่ม มากกว่าความเป็น ปัจเจกชน มากขึ้น

สำหรับผลกระทบด้านที่องค์กรฯ ถูกใช้เป็นเครื่องมือในการรวมตัวกันของกลุ่มคนที่ขัดแย้งกันในชุมชน ผลดีต่อชุมชนคือทำให้คนกลุ่มหนึ่งร่วมกันสร้างสรรค์กลุ่มของตนเพื่อแก้ไขปัญหา ร่วมกันอย่างขยันขันแข็ง ส่วนผลเสียต่อชุมชนคือองค์กรฯ มีส่วนทำให้คนในชุมชนทั้งสองฝ่าย

ห่างเหินต่อกันมากขึ้น ความสัมพันธ์ของคนจำกัดตัวเฉพาะในกลุ่มของตนเท่านั้น องค์กรฯ กลายเป็นสัญลักษณ์ของฝ่ายหนึ่ง ไปอย่างชัดเจน ถึงแม้สมาชิกส่วนหนึ่งของกลุ่มไม่ได้สนใจหรือมีส่วนรับรู้ต่อความขัดแย้งใด ๆ ในกลุ่มก็ตาม แต่เมื่อเขาได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มไปแล้ว ความรู้สึกของกลุ่มคนอื่นที่มีต่อเขาก็จะแปรเปลี่ยนไปจากเดิม โดยมองว่าเป็นฝ่ายตรงข้ามไปทันที ถึงแม้องค์กรฯ ได้ก่อให้เกิดผลกระทบที่ไม่พึงประสงค์ต่อคนทั้งชุมชนในลักษณะ เช่นนี้ขึ้นก็ตาม แต่เมื่อนำมาซึ่งน้ำหนักเปรียบเทียบกับผลกระทบอื่นขององค์กรฯ ที่ก่อให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนมากมายหลายด้าน และค้ำประกันว่าปัญหานี้ อาจป้องกันและแก้ไขได้ซึ่งจะกล่าวต่อไปในข้อเสนอแนะ ผู้วิจัยเห็นว่าควรมีการส่งเสริมองค์กรฯ เพื่อการพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจนี้ต่อไป โดยคาดหวังว่าในอนาคตหากฝ่ายต่าง ๆ ได้หันมาให้ความสนใจร่วมกันและหาแนวทางแก้ไขอย่างจริงจัง ผลกระทบที่ไม่พึงประสงค์ทั้งหลายก็อาจได้รับการแก้ไขให้บรรเทาลงได้

5.3 ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะสำหรับการส่งเสริมองค์กรฯ เพื่อการพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจในชุมชนแออัด

1. สำหรับในชุมชนแออัด องค์กรฯ ที่เกี่ยวข้องกับ การส่งเสริม ควรเน้นการ ตั้งรับ มากกว่า เปิดเกมรุก กล่าวคือไม่ควรเข้าไปเร่งรัดการจัดตั้ง แต่ควรปล่อยให้ชุมชนได้มีอิสระที่จะจัดตั้งด้วยตนเอง โดยมีรูปแบบของกรฯ ๆ เป็นลักษณะเฉพาะที่สอดคล้องกับสภาพชุมชนและวิถีชีวิตของตนเอง องค์กรฯ ภายนอกที่เกี่ยวข้องควรเข้าไปยุ่งเกี่ยวในกระบวนการต่าง ๆ เหล่านี้ในระยะแรกแต่น้อย ต่อเมื่อได้พบว่าการดำเนินงานเริ่มมีปัญหาหรือคนในชุมชนร้องขอ จึงเข้าไปให้คำแนะนำช่วยเหลือตามความจำเป็น การตั้งเป้าหมายขององค์กรฯ เพื่อการพึ่งตนเอง เช่น ควรขยายกิจการเพื่อเสริมสร้างความมั่นคงไปสู่ระดับต่าง ๆ เป็นสิ่งจำเป็นแต่ก็ไม่ควรวิตกกังวลมากนักหากสมาชิกในองค์กรฯ เห็นว่าตนเองยังไม่พร้อม สิ่งที่ต้องทำมากที่สุดคือการเยี่ยมชุมชนอย่างสม่ำเสมอ เป็นระยะ ๆ ในลักษณะเป็นธรรมชาติ เป็นการเยี่ยมเพื่อให้กำลังใจโดยไม่จำเป็นต้องกำหนดแผนต่าง ๆ ล่วงหน้า กระบวนการส่งเสริม สนับสนุนจะเริ่มขึ้นได้หลังจากนั้นก็ต่อเมื่อได้รับการร้องขอจากชุมชนหรือเมื่อมองเห็นปัญหาจริง ๆ เท่านั้น

2. สำหรับผลการศึกษาปัจจัยที่สัมพันธ์กับความสำเร็จขององค์กรเพื่อการพึ่งตนเอง ด้านเศรษฐกิจนี้ ความรู้เรื่องปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกที่ส่งผลต่อความสำเร็จในด้านต่าง ๆ เป็นประเด็นนำไปสู่ข้อเสนอแนะดังนี้

ผู้เกี่ยวข้องควรมีส่วนกระตุ้นให้ผู้นำในองค์กรฯ ได้ตระหนักถึงความสำคัญของการสร้างผู้นำคนใหม่ ๆ ขึ้นมาทดแทนอยู่เสมอ ซึ่งสิ่งนี้มักจะถูกกลະเลຍจากทั้งผู้นำองค์กรเองและองค์กรภายนอกมาโดยตลอด การสร้างผู้นำคนใหม่ ๆ ขึ้นมาอย่างต่อเนื่องเท่ากับเป็นการช่วยลดภาระที่ตกหนักแก่ผู้นำกลุ่มเพียงคนเดียว ทำให้งานเป็นระบบมากขึ้น ไม่ยึดติดตัวบุคคล และที่สำคัญ ถึงแม้จะมีการเปลี่ยนตัวกรรมการชุดใหม่เข้ามาบริหารงาน ก็ยังสามารถดำเนินงานต่อไปได้โดยไม่หยุดชะงัก อีกประเด็นหนึ่งที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการสร้างผู้นำคนใหม่ ๆ คือ การกระตุ้นให้มีการกระจายอำนาจบางส่วนของผู้นำองค์กรไปสู่สมาชิกหรือกรรมการส่วนอื่นเป็นการช่วยแก้ไขปัญหามีคนในชุมชนอีกเป็นจำนวนมากไม่ได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกขององค์กร ฯ เนื่องจากลักษณะทางกายภาพของชุมชนที่เรียงตัวยาวตามลำคลองและถนน รวมทั้งความยากลำบากในการเข้าออกที่พักอาศัยของคนในชุมชนบางจุด แนวทางการปฏิบัติโดยการกระจายอำนาจหน้าที่บางอย่างของคณะกรรมการองค์กรที่ได้รับเลือกตั้งจากที่ประชุมใหญ่ประจำปีให้แก่ กรรมการเฉพาะกิจ (หรือชื่อเรียกอย่างอื่นในทำนองเดียวกัน) ที่แต่งตั้งขึ้นมาจากตัวแทนของกลุ่มสมาชิกขององค์กร ฯ ที่ตั้งบ้านเรือนในบริเวณห่างไกล หรือยากลำบากในการเข้าออก มีหน้าที่รวบรวมเงินค่าหุ้นสะสมรายเดือนจากสมาชิกของกรเฉพาะที่อยู่บริเวณใกล้เคียงกับตน มีหน้าที่เผยแพร่ข่าวสารข้อมูลขององค์กร ฯ สู่สมาชิก และหน้าที่รักษาผลประโยชน์อื่น ๆ แก่สมาชิกตามความจำเป็น เป็นการอำนวยความสะดวกแก่สมาชิกที่อยู่ห่างไกล และอีกประการหนึ่งยังทำให้คนในบริเวณเหล่านี้เกิดความรู้สึกว่าตนเองไม่ได้อยู่อย่างโดดเดี่ยวหรือถูกทอดทิ้งจากคนบริเวณอื่นที่อยู่ร่วมชุมชนเดียวกันแต่อย่างใด กรรมการเฉพาะกิจนี้อาจได้มาจากการแต่งตั้งโดยผู้นำองค์กร ฯ หรือเลือกตั้งโดยสมาชิกที่อยู่ในบริเวณเดียวกันก็ได้ สำหรับบทบาทหน้าที่ของกรรมการเฉพาะกิจอาจเปรียบได้กับหน้าที่ของกรรมการชุมชนผู้เป็นหัวหน้าเขต เฉพาะส่วนที่ต้องรับผิดชอบในเขตของตน รวมทั้งหน้าที่เก็บเงินจากสมาชิกกลุ่มฌาปนกิจในเขตรับผิดชอบของตนเมื่อมีสมาชิกคนใดคนหนึ่ง เสียชีวิต

3. สำหรับผลการศึกษาผลกระทบที่องค์กรเพื่อการพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจมีต่อชาวชุมชนในด้านต่าง ๆ เป็นประเด็นนำไปสู่ข้อเสนอแนะดังนี้

ผู้นำองค์กร ฯ ควรให้ความสำคัญกับการให้การศึกษา อบรม แก่สมาชิกแรกเข้าถึงแนวคิด อุดมการณ์เบื้องต้นขององค์กร ซึ่งได้กำหนดไว้ในหลักการของกลุ่มอยู่แล้ว ที่มักจะถูกละเลยจากผู้นำองค์กรเสมอ อันได้มีผลทำให้สมาชิกที่มีอยู่ไม่มีการตระหนักในกฎระเบียบที่เป็นทางการต่าง ๆ ของกลุ่มและไม่เกิดความผูกพันกับกลุ่มมากนัก ยังคงความเป็นปัจเจกชนของตนเองอยู่เช่นเดิม ในขั้นตอนนี้ผู้นำองค์กร ฯ อาจร้องขอให้องค์กรภายนอกสนับสนุนวิทยากรช่วยเหลือตามความจำเป็น สำหรับผลประโยชน์ด้านเศรษฐกิจที่พบว่าองค์กร ฯ ยังส่งผลกระทบต่อส่วนนี้แก่สมาชิกโดยตรงค่อนข้างน้อยนั้น องค์กรภายนอกควรเน้นเสริมสร้างบทบาทขององค์กรเพื่อการพึ่งตนเอง ฯ ให้สนองความต้องการของสมาชิกให้มากขึ้นในรูปแบบต่าง ๆ โดยเฉพาะการส่งเสริมรายได้แก่สมาชิกโดยตรง เช่น จัดตั้งกลุ่มอาชีพย่อย การจูงใจให้มากู้เพื่อปรับปรุง/ขยายอาชีพที่ทำอยู่ ส่วนปัญหาผลกระทบที่องค์กรเพื่อการพึ่งตนเอง ฯ มีส่วนทำให้คนในชุมชนที่เป็นสมาชิกและไม่ได้เป็นสมาชิกซึ่งขัดแย้งกันก่อนหน้านี้ เกิดความรู้สึกห่างเหินต่อกันมากขึ้น การป้องกันและแก้ไขควรเน้นหล่อหลอมให้องค์กร ฯ เป็นส่วนหนึ่งที่สามารถเข้ากับส่วนอื่นภายในชุมชนได้ โดยการเชิญกลุ่มอื่นเข้ามามีส่วนร่วม เข้ามารับรู้และร่วมแสดงความคิดเห็นในที่ประชุมขององค์กร ฯ โดยขยายบทบาทขององค์กร ฯ ให้มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน ใช้ทุนจากส่วนแบ่งกำไรประจำปีส่วนหนึ่ง (ซึ่งมีกำหนดไว้ในหลักการอยู่แล้วแต่ยังไม่เคยนำมาปฏิบัติจริง) โดยให้มีคณะกรรมการดำเนินกิจกรรมส่วนหนึ่ง จากกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน ตัวอย่างเช่น เชิญประธาน อสม. ประธานกลุ่มแม่บ้าน ผู้ทรงคุณวุฒิในชุมชน และกลุ่มอื่น ๆ ฯลฯ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสมาชิกและผู้นำของฝ่ายที่เคยขัดแย้งกับมาในอดีต ควรเชิญให้ร่วมเป็นกรรมการดำเนินกิจกรรมหลังจากที่องค์กร ฯ ได้จัดสรรงบสำหรับพัฒนาเรียบร้อยแล้ว เพื่อลดความแปลกแยก คลายความบาดหมางที่เคยมีต่อกันลง

4. ข้อเสนอแนะในการให้การศึกษาอบรมระบบสำหรับองค์กรเพื่อการพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจในชุมชนแออัด

เมื่อองค์กรภายนอกได้กระตุ้นอย่างถึงที่สุด ให้ผู้นำและสมาชิกในองค์กรเพื่อการพึ่งตนเองเห็นความสำคัญของการเสริมทักษะความรู้เทคนิคต่าง ๆ ที่จำเป็นสำหรับการเข้ามีส่วนร่วมดำเนินกิจกรรมกลุ่มแล้ว หรือเมื่อกลุ่มได้มองเห็นปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยตนเองและมีความต้องการ

อย่างแท้จริง องค์การภายนอกควรเข้ามาให้การศึกษาในระบบแก่สมาชิกขององค์กรในรูปแบบที่ไม่เป็นทางการเน้นให้ความรู้และอุดมการณ์เบื้องต้นพร้อมเสริมทักษะที่จำเป็นแก่ทั้งผู้นำและสมาชิกองค์กรทุกคนอย่างทั่วถึงกัน กรณีให้การศึกษาแก่ผู้นำกลุ่มนอกเหนือจากเริ่มต้นจากอุดมการณ์พื้นฐานและความรู้เบื้องต้น เช่นเดียวกับที่ให้การศึกษาแก่สมาชิกทั่วไปแล้ว ควรเพิ่มความเข้มข้นของเนื้อหาชั้นในรายละเอียดเทคนิควิธีปฏิบัติต่าง ๆ โดยเน้นอบรมให้ทั่วถึงกันทุกคน ไม่เฉพาะเจาะจงคนใดคนหนึ่ง โดยตลอด ส่วนสมาชิกกลุ่มทั่วไปเพื่อให้การศึกษาเป็นไปอย่างทั่วถึง ควรจัดอบรมให้ความรู้แก่สมาชิกในรูปของกลุ่มย่อย 15-20 คน เริ่มต้นจากกลุ่มสมาชิกที่มีความพร้อมมากที่สุดก่อน แล้วจึงทยอยอบรมสมาชิกกลุ่มอื่นที่อยู่ในละแวกเดียวกันจนครบ ทั้งนี้สถานที่จัดอบรมต้องหมุนเวียนไปตามบ้านของสมาชิกแต่ละแห่ง เพื่อให้เกิดความสะดวกแก่สมาชิกผู้เข้ารับการอบรมมากที่สุด เป็นการตอบสนองให้สอดคล้องกับความเป็นปัจเจกชนของคนในชุมชนแออัด รวมทั้งเพื่อป้องกันปัญหาการใช้ระบบตัวแทนครอบครัวของสมาชิกกลุ่ม กระบวนการหลังจากนี้ควรมีการให้ความรู้แก่สมาชิกในลักษณะเยี่ยมชุมชนอย่างต่อเนื่อง

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. เนื่องจากการศึกษาชุมชนแบบเข้มข้น โดยการเข้าไปใช้ชีวิตอยู่ร่วมในชุมชนของผู้วิจัยอยู่ในช่วงเดือนมิถุนายน - ตุลาคม 2534 อันเป็นช่วงฤดูฝนทำให้ผลการศึกษาสถานแวดล้อมต่าง ๆ นิธิกรรม การประกอบอาชีพ การใช้ชีวิตประจำวัน ฯลฯ ของคนในชุมชนบางอย่างอาจมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างไปจากฤดูอื่นบ้าง ดังนั้น หากการศึกษาชุมชนแบบเข้มข้นนี้สามารถกระทำได้ครบรอบปีจะทำให้ทราบวงจรชีวิตของคนในชุมชนในรอบปีที่แน่นอน และจะทำให้ผลการศึกษานี้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

2. การสืบค้นข้อมูลย้อนหลังเป็นเวลาหลายปี โดยเฉพาะเหตุการณ์ระหว่างถูกเทศบาล ฯ แจ้งไล่ที่ การเข้ามาชุมนุมรวมตัวกันหลังจากนั้น ผู้เข้าร่วมในเหตุการณ์ต่างไม่สามารถจดจำรายละเอียดต่าง ๆ ที่สำคัญได้ การพยายามสรุปข้อมูลจากคำบอกเล่าของผู้เข้าร่วมในเหตุการณ์หลาย ๆ คนที่แตกต่างกันออกไปอาจก่อให้เกิดข้อผิดพลาดได้เช่นกัน

3. ควรมีการศึกษาองค์กรเพื่อการพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจรูปแบบอื่น ๆ ที่ประสบผลสำเร็จในชุมชนแออัดต่าง ๆ เพื่อนำมาเปรียบเทียบกับผลการวิจัยนี้ โดยมีสาระสำคัญคือดูศักยภาพของคนในชุมชนแออัดที่จะพัฒนาตนเองด้วยรูปแบบ/ทางเลือกของตนเองในลักษณะอื่น